

AZ EURÓPAI HAGYOMÁNYOK EREJE
ÉS (FŐLEG LATIN-) AMERIKA

„*com a nautica grita costumada*” (mai címén: *Os Lusíadas* 2:18)

Az európai folklórról írott összegezésem^[6] ugyan a középkor végéig terjedt, Kolumbuszra és Amerika felfedezésére azonban utalhattam, sőt arra is, milyen fontos kérdés a másik kontinensen élő emberekkel való találkozás.^[7] Ott azt írtam: ezzel a kérdéssel külön kell foglalkozni.

Most egy kissé más oldalról közelítjük meg ugyanezt a témát. Közismert, hogy az európai alapú világtörténeti séma szerint van ókor és van újkor, és a kettő között van egy középkor. Számunkra az az érdekes, mikortól és mi okból számolhatunk „új” korrall? Erre többféle feleletet is adtak a kutatók. A társadalomtörténeti iskola szerint a feudalizmust felváltó kapitalizmus az újkor létrehozója. Az eszmetörténeti iskola a reneszánsz és a humanizmus, a vallástörténet pedig a reformáció meg az ellenreformáció korát kezdi innen. Noha nem elég régen, viszont elég bátortalanul a globalizáció szerepe is előtérbe került, joggal, hiszen egyetlen emberöltő alatt duplájára nőtt a Föld megismert hányada. A különféle javaslatok között évszázadnyi különbségek is feszülnek: a 15-17. századokban a nagy európai háborúk között új tényezőként az ottomán birodalom expanziója jelenik meg, és ezt – legalábbis mi, magyarok –, történelmünk valódi sorsfordulójának tartjuk. Pedig ugyanekkor nemcsak a Duna mentén, hanem az egész Mediterráneumban is folyamatos a török hódítás.^[8] Az utóbbi évtizedekben a korszakra és évszázadaira vonatkozóan a korai modern (*early modern*) megnevezés terjedt el.^[9] Az ennek a megoldásnak nálunk „zászlóshajójává” vált Burke könyv azonban a felfedezésekről nem szól: Kolumbusz, Cortés, Pizarro, Vasco da Gama neve elő sem fordul a könyvében. A világirodalomban is rendkívül jártas angol szerző az irodalmi viták és modellek kapcsán említi Cervantes, Calderón vagy Lope de Vega nevét. Sőt, Camões csodálatos „vergiliusi” eposza, a *Luziáda* (2:18) nyomán idézi azt a horgonyfelhúzó éneket, amelyet a da Gama expedíció kezdő pillanatában énekeltek. (Ebből vettem dolgozatom mottóját.) Ez a vers, mint az eposz egésze: „innen” (Európából) nézve folklór jellegű, és nem „onnan” (mondjuk Indiából) nézve fedez fel ehhez hasonló jelenségeket.

Az is közismert, hogy a felfedezések sok mindent megváltoztattak Európában.

Megszűnt a Mediterráneum keleti felének kereskedelmi és pénzügyi monopóliuma. Bizánc eleste (1453) után keletre-délkeletre nem folytatódott lényeges európai expanzió. A felfedezett kontinensekről beömlő nemesfém a hihetetlen mértékben megnőtt pénzgazdálkodás központjává teszi Spanyolországot (és Portugáliát). Új meg új területeket hódítanak meg a konkvisztádorok, nemcsak Amerikában, hanem Indiában, Afrikában is. És évszázadokon át a nyomukban egyre következnek az új meg új gyarmatosítók (a közelmúltban akár szovjet, ma akár kínai lobogó alatt). Anglia, Franciaország, Hollandia, majd Belgium, miniatűr méretekben akár Dánia és a Habsburg-birodalom követik a gyarmatosítás példáját. Egymástól is különböznek azonban abban, hogyan értelmezik a „vademberek” szokásait, hiedelmeit. Megkísérlik-e nemcsak a kereszténységet terjeszteni, hanem az európai ünnepeket, rítusokat, életmódot is. És e vonatkozásban igazán nagy a különbség az őserdei pigmeus, vagy az évszázados, sőt évezredes írásbeliségű indiai, kínai (sőt japán vagy éppen koreai) kultúrák között. Mivel a felfedezés során az aranyéhes európaiak igen korán megismerték a két legfejlettebb amerikai államot: a mai Mexikóban és Peruban – még a közvélemény sem csak ágyékkötőben kőbaltákkal hadonászó pápuákat ismerhetett meg az „új világokban”.

A világtörténelem ilyen eseménybeli fordulatát tarthatjuk az újkor létrejötte egyik döntő tényezőjének. Erre a szempontra több mint fél évszázada Wittmann Tibor hívta fel a figyelmet „Árforradalom és világpiac” című, azóta is mintaként szolgáló tanulmányában.^[10] Mint ismeretes, ez a világtörténeti és társadalomtörténeti távlat az, ami a leginkább jellemző a szegedi egyetem Latin-Amerika kutatóira, természetesen az ünnepelt Dornbach Máriára is.

Ehhez, a pénzügyi és politikai orientációs változás felismerésére és kihasználására új szakemberekre volt szükség az új világok felfedezése során. Akik a többhónapos tengeri utakon navigálni tudtak. Akik savanyúkáposztával (vagy mással, akár rummal és narkotikummal (!) békébe tudták hozni a matrózokat. Akik felismerték a felhasználható érceket, növényeket, állatokat. És akik adott alkalommal „beszélni” is tudtak a felbukkanó „vademberekkel”.

Azt, hogy az emberek különböző dialektusokat vagy nyelveket ismernek – világszerte régesrég jelenség. Az óegyiptomi–hettita békeszerződéseknek két hivatalos nyelvű szövege van. Itt nyilván ezeket a nyelveket külön tanult emberek készítették, akik bírták a maguk hivatalos, állami (és bürokratikus) nyelvét. A szibériai kisépek, például a szamojédok körében is előfordul, hogy valaki a szomszéd nép egészen eltérő nyelvét is ismeri – erre még a fagyos északon is

szükség van a kommunikáció keretei között. A nyelvészociológiai rétegződés is különféle szociolektusok egyformán használt ismeretét tanúsítja. Homérosz szövegeiben még ott találhatók azok a régies ragozási formák, amelyeket a lineáris B-nyelvben kereskedelmi és egyéb raktárok feljegyzéseiben is megtalálhatunk. És amelyek még a használat ideológiai összefüggéseit is kifejezik (*ennea krüszioi hieroió* „kilenc szent arany”).

Arra kell azonban gondolnunk, hogy ezeket a különböző nyelveket, dialektusokat és ezek társadalmi rétegződését Amerika esetében az európai hódítók nemcsak nem értették meg, hanem általában nem is kívánták tüzetesebben befogadni a különböző indián nyelveket. Erre nem is gondoltak. Pedig volna mit megkülönböztetni, észrevenni a hallatlanul gazdag szemantikai hálót!

A kiváló nyelvész, John M. Dienhart nyomán ilyen példaként mutattam be egy maja „rébuszt” (képrejtvényt).^[11] A két elemű kifejezésben alul egy ovális keretben egy lábszárcsont látható. Ennek tetején pontozott ovális forma (általában három, ritkábban kettő, sőt egy is elég) látható, ez leginkább valamilyen bögre vagy pohár rajza. Korábban sem ennek értelmét, sem hangalakját nem tudták a modern kutatók megfejteni. Pedig a maga idejében érthető volt, ezért is alkották meg és írták le. Dienhart szerint az összetett jel hangalakja *lem-ba*, és a legfontosabb jelentése ’villám’. A (leginkább lábszár-)csontot ábrázoló fő jel a *ba(c)*. Ez a szó megtalálható a maja alvilág (*Xiloba*) megnevezésében, egy maja istenség (*Bacab*) nevében és egy maja városnévben (*Coba*) is. A mellék jel, az ’edény, bögre’ *lem* hangalakját az európaiak által készített régi szójegyzékek alapján szinte biztosra veszik. Sőt maga az összetett szó: *lem-ba* ’villám’ is adatolt a régi feljegyzésekben. További jelentésbeli párhuzamokat is említhetnénk, ám erre most nincs szükség. Sőt azt sem felejtethjük el, hogy a trópusi Amerikában „Esőisten” naponta megjelenik, míg Európában ez más meteorológia következménye.

Mindehhez két további megjegyzést tennénk. Egyrészt bizonyos, hogy a gondosan kialakított „rébusz” még a maják körében sem mindenki számára volt közérthető. Másrészt még Dienhart magyarázata sem utal a „rébusz” valódi jelentésére: A ’csont’ és ’edény’ miért jelenti „villám”-ot? Noha inkább csak sugallatként, mégis tovább gondolhatjuk a két szó összekapcsolását: az égből kiömlő folyadék (= eső) és a halálos erővel ütő csont (= mennykő) egyike a villám és vihar világszerte ismert metaforáinak. Talán az egy-kettő-három bögre is az első méreteire, időtartamára vonatkozik, akár a magyar megnevezések: villám, dörgés, mennydörgés, égzengés, istennyila stb., is jelzik, milyen sokféle háttére

lehet az egyes megnevezéseknek.

Dornbach Mária könyvében röviden, ám lényegrelátóan mutatja be az afrokubai *santería* isteneit, köztük a mennydörgés istenét (*Sangó*).^[12] Ezzel kapcsolatban utal a még eredeti afrikai joruba pantheonra, amelynek egyik legsajátosabb eleme a vihar- istenség kétélű bárdja. (Ennek párhuzamait az ógörög minoszi kultúrából csakúgy ismerjük, mint a skandináv mitológiában Thór isten kétvégű kalapácsát – amely végül is egy lábszárcsontra is hasonlít.)

Az egyének életútja a világ egész történetében is lehetségessé, majd szükségessé teszi, hogy egy hirtelen fordulat miatt két- vagy több nyelv ismeretét kell elérniük. Gárdonyi Géza Attiláról, a hun királyról szóló regényében a görög ifjú, Zéta hamarosan tud társalkodni a hunokkal. Ám a valóság ennél is meglepőbb lehet: sok a soknyelvű renegát, világcsavargó, nyelvtehetség, sőt a félreértett negatív válasz is.^[13]

Még jóval később is keresettek voltak az olyan emberek, akik több amerikai indián nyelvet használni tudtak, ekkor már zömmel kereskedelmi (főként a prémekre és állatbőrökre vonatkozó) tevékenység céljából. Az utókor számára a legismertebb köztük John Long, aki 1791-ben Londonban maga adta ki utazásainak és a megismert nyelveknek a leírását: *Voyages and travels of an indian interpreter and trader, describing the manners and customs of the North American Indians; with an account of the posts situated in the river Saint Laurence, Lake Ontario, etc. to which is added a vocabulary of the Chippeway language, Names of Furs and Skins, in English and French. A list of Word in the Iroquois, Mohegan, Shawanee, and Esquimaux tongues, and a table, showing the analogy between the Algonkin and Chippeway Languages*. Sajnos, igen ritka az ilyen gazdag adatolás, ezért nem csoda, hogy már 1791-ben nemcsak francia, hanem német fordításban is megjelent – nyilván olvasóközönség-fogó célból többször is bemutatva a skalpolást. Az angliai születésű Long 1768 és 1787 között járt azt említett területeken. Megfigyelései azért is érdekesek, mivel a „Nouvelle France” (Kanada) területét a franciákról elhódító angol háború után megváltozott politikai helyzetet tükrözik. Másrészt éppen ezidőtájt, főként a francia felvilágosodás korában a „vad népekről” számos filozófiai mű és útleírás jelent meg, a téma pedig széles körű társadalomtörténeti viták tárgyává vált.

A magyarországi tatárdúlás idején, 1242-ben Narbonne-i Yvo a bordeaux-i püspökhöz írott levelében említ egy, az országban elfogott tatár „tolmácsot”, aki korábban már kétszer járt a magyar király, IV. Béla udvarában, és maga angol (!) eredetű volt.^[14]

A Közel-Keleten, Afrika északi partjain mindig akadt olyan ember, aki beszélt a szomszédok nyelvét, akik között megint akadt olyan ember, aki ismerte a következő nyelvet.^[15] Amerika esetében a helyzet teljesen más volt. Az egymástól is igazán eltérő (nem is nyelvcsaládokra, hanem törzsekre, *filé*-kre osztható) indián nyelvek között voltak sokmilliósak és csak sokszáz ember által beszéltek. Voltaképpen tüzetes, nyelvészeti leírásuk igazában a 19. század végétől tart, és még ma sem teljes. Kolumbusz hajónaplójából tudjuk, hogy karib indiánokkal találkoztak Guanahani szigetén, és voltaképpen a többi felfedező út során sem igazán különböztették meg e nyelveket egymástól.

Már említett tanulmányomban hivatkoztam a strukturalista párizsi irodalomkutató, Tzvetan Todorov művére (*La conquête de l'Amérique. La question de l'autre*, 1982). A munka jelentőségét jelzi, hogy egyetlen évtized alatt nemcsak (érthető okból) portugál, angol, olasz, német, japán, spanyol, arab – hanem norvég, bolgár, román, cseh, lengyel, észt fordításban is napvilágot látott. Azóta is több tanulmányt szentelt a témának: hogyan ismerte fel az amerikai „Másik”-at az európai felfedező? A *Nous et les autres* – (1989) még általánosabb keretet rajzol meg (és ezt a könyvet is sok nyelvre fordították le). A szerző trilógiájának vége (?) a *Face à l'extrême* – (1991) kötet, amely egy Varsóba tett utazás értelmezési lehetőségeit mutatja be a lengyelek és a lengyel történelem leírásával: a hősiesség, méltóság, gond, a szellemi tevékenység, a mindennapi emberek, csoportokra bomlás, elszemélytelenedés, az erőszak elkerülése és a rezignáció stb. Todorov Európából Európába utazik (saját egykori hazája az ugyancsak tragikus történelmű kelet-európai világhoz tartozó Bulgária volt). Azok a fogalmak és szimptómák, amelyeket leír, biztosan tanulságosak – ám nehezen szabadulok attól az érzéstől, hogy ez nem Varsó leírása, hanem az ezerféle lengyel valóság egyik lehetséges bemutatása. Hát még mennyire különös, szubjektív és téves lehet a mi leírásunk egy indián kultúráról! Különösen az elején, amikor azt sem tudjuk, mi is voltaképpen a *kacika*?

A kultúra és az írott művek szemiotikájával foglalkozó kutató arra hoz példákat, hogy a „kívülálló” (Mi), hogy ismeri fel a „Másik” jellemvonásait: megértve, félreértve, egészen más rendszer tagjaként.

Todorov külön figyelmet fordít arra, hogy az ilyen találkozás alkalmával a szó szoros értelmében vett szimbólumok mindkét oldalon mennyire előtérbe kerülnek. Már Kolumbusz az európai hadviselés és egy-egy terület elfoglalása akkor közismert jelvényeit tűzi Amerika földjére. Feltűnő, milyen jól tudják a spanyolok azonosítani a velük szembekerült uralkodók rangviszonyait, a hatalmas

építmények és szobrok jelentőségét. Az indiánok ugyan a lőfegyvereket és a lovakat igazában nem helyesen azonosítják, ám Ők meg a spanyolok hierarchiáját ismerik elég jól ki. Magáról az európai jellegű írásról nyilván először furcsa véleményük lehetett, ám rájönnek a rendszer lényegére, noha a maguk nyelvére csak később és ritkán alkalmazzák. Az inka *quipu* lajstromozó írás jellege emlékeztethette Őket az európai rovott írások, nyilvántartások gyakorlatára, ám használatának pontos átvételére nem törekedtek. A *quipu* rendszerének megfejtése évtizedenként újra és újra megjelenik, sok okos észrevétellel, ám a mi nyelvünkre fordítása eddig mégsem történt meg. (Azon túl, hogy a rendszer ugyanaz, mint a zsebkendőre csomók kötése bevásárlás előtt: hány teendőnk is lesz?)

A maja hieroglifák még szembetűnőbben egy magasrendű vizuális kultúra és mitológia önkifejezése. A mexikói hieroglifák képrendszerként értelmezése is magától értetődő volt, ám voltaképpen a 20. században sikerült rendszerük időszámítási-genealógiai jellegét megközelíteni. Ennek megfelelően sokféle megfejtése lehet az egyes jeleknek, rendszerüknek, jelentésüknek, használatuknak stb.

Hogy milyen nehéz is ez a feladat, könnyen bizonyíthatjuk. A második világháború végén Berlin füstölgő romjai között találta a szovjet katona, Jurij V. Knorozov az egyik maja-kódex németül kiadott szövegét. Évtizedek munkájával a nyelvészetben és matematikában is jártas kutatóvá fejlődött és „teljes” megfejtést kínált. (*Piszmennoszty indejcev maja*, Moszkva, Leningrad, Izdatyelsztvo Akademii Nauk SzSzsZR, 1963.) Ebben minden rendszerszerűség stimmel – csak az egész megfejtés téves – amitől persze igazán elmemozdító.

Igencsak közvetett adataink vannak arra, hogyan fogták fel az indiánok a tőlük teljesen idegen európai civilizációt. Már az afrikai kapcsolatok révén is kerültek a középkorban és annak végén afrikai vagy keleti (azaz nem maghrebi vagy hispániai) arabok, sőt négerek is. Homályos hírek keringtek távoli és gazdag afrikai királyságokról. Ezt a mintát ismerték az első felfedezők is, akik számára rögtön feltűnt, hogy az indiánok külseje sem európai, sem arab, sem néger nem volt. Ennek dokumentálására is Európába hoztak mutatóba néhány „példányt”. Kolumbusz első utazásáról hét aravak indiánt hozott Spanyolországba. Amerigo Vespucci négy útjáról összesen kétszáznál is több indiánt hozott Európába. Észak-Amerikából is már 1500 óta importáltak indiánokat.^[16] Ezeket udvari és egyházi, sőt olykor magánjellegű ünnepeken és alkalmakkor szerepeltették, alig különbözően attól, ahogy a majmokat és zsiráfokat^[17] is körbemutogatták. Az így behurcolt indiánok leg többje hamar az európai

betegségek áldozata lett. Nem is történt arra számottevő kísérlet, hogy nyelvi kommunikációt folytassanak velük.

Külön és érdekes téma az európai felfedezők etnikai és foglalkozásbeli összetétele. Köztük vannak edzett tengerészek, világlátott szerencsevadászok, menekülő bűnözők, sorkatonák, később mesteremberek és mérnökök, hittérítők és állami tisztviselők. Amennyire a forrásokból megállapíthatjuk, különböző területekről jöttek, más-más anyanyelvvel vagy dialektussal és sokféle otthoni szokások ismeretével. Az ő körükben, ha volt is ismeretük az európai folklórról, nem volt meg az a társadalmi közeg, ahol ezt a folklórt az Újvilágban folytathatták volna.

Megváltozik a helyzet akkor, amikor telepések érkeznek, akik a maguk életét (földművelés, bányászat, kismesterségek stb.) az új körülmények között is folytatják. Az ő körükben már mód van arra, hogy közösségi hagyományok alakuljanak ki – a keresztény egyház művelődési monopóliuma alatt.

Hogy már réges-régen milyen különös emberek is voltak a felfedezők között – majd ezer éve tudhatjuk. Megbízható óizlandi szövegforrások elmondják, hogy a vikingek hogyan hajóztak Grönlandról az észak-amerikai kontinensre. A *Grönlendinga tháttr* 3. fejezete elmondja, hogy Leif Eiríksson hajóján 35 ember volt, köztük Tyrkir (aki nem izlandi, hanem „déli” ember volt). A 4. fejezetben Tyrkir egyszer késve tér vissza társaihoz, és kérdezősködésükre előbb nem izlandiul, hanem egy germán nyelven válaszol, úgyhogy nem is értik. Majd érthetően is válaszol: vin-bogyókat talált, amelyeket déli hazájából ismert, és már az izlandi saga szövege is ezt a szöveggel és borral azonosítja. (Ez a közismert *Vinland*-történet elbeszélése.) Maga az esemény 1124 és 1137 körül történhetett, és az ezt leíró szöveg körülbelül egy-két nemzedék emlékezetében megmaradt, amíg a 12. század végére írásba foglalták. Számunkra most e közismert elbeszélésből az a tanulságos, hogy a felfedezők otthonról hozott különféle tudásukat miként tudták hasznosítani egy addig nem ismert táj felfedezésekor.

Latin-Amerikában is az európai hódítás évszázadaiban az együttműködés, átvétel mellett a kölcsönös félreértések is jól megfigyelhetők. A perui falvak bikaviadalai (például a napszűzek háza előtti kerített téren) jól mutatja ezt, és különböző szempontból eltérő módon leírható jelenség.

Ennél sokkal fontosabb hatással bírt, amikor az európai hiedelmek, a boszorkányhit és az inkvizíció megjelentek Latin-Amerikában: egy idegen rendszer interpretációját vetette rá az amerikai egyszerű emberekre. Szerencsére e

témakörrel sokan foglalkoztak, mégis megdöbbenő, amikor Ortiz kiváló művében azt olvassuk, hogy Kubában 800 000 démon ellen küzdöttek![\[18\]](#) (Persze, az Óvilágban is milliókra kalkulálták a Pokol lakóit, Lucifer népeit, vagy csak a gonosz démonokat.)

Ritkán sorolták fel, az európai hagyományokból mit „értettek félre” az indiánok. Az európai félreértések vagy nem pontos értelmezések azonban a legrangosabb művekre is vonatkoznak. Könnyű ezt a bizonytalanságot bemutatni, mégpedig rangos példákon. A legnevezetesebb latin-amerikai mitológiai vagy Őstörténeti szöveg a *Popol Vuh*, a pontos és jó kommentárokkal ellátott magyar kiadás szerint „a maja-kicse indiánok szent könyve”.[\[19\]](#) Ám a gondos olvasónak nemcsak az tűnik fel, hogy négy különböző kiadást használtak a fordítók, hanem maguk is különféle értelmezéseket sugallnak. A szöveg utolsó szavai egyértelműen arra utalnak, hogy az elbeszélésben szereplő történetek már elmúltak. Ez megengedi azt a magyarázatot is, hogy már a spanyol hódítás kezdete utáni e szövegrész. Lehet, hogy egy, valószínűbben több szerzője volt. Ezek lehetnek indiánok, de spanyolok is. A spanyolok számára ismertté vált szövegeket latin betűkkel írták, azzal a kicse-spanyol átírási rendszerrel, amelyet a ferences szerzetes De la Parra 1545-ben állított össze. Hivatkozásokból úgy tudjuk, hogy 1558 előtt már készen lehetett. Azóta viszont eltűnt ez a kézirat, és csak a 18. század elején bukkan fel egy Popol Vuh szöveg a dominikánus Francisco Ximénez kéziratai (1701-1703) között. Ezt még 1794-ben látták. 1855-ben két modern kiadó, a német Scherzer és a francia Charles Étienne Brasseur de Bourbourg pedig használta: vagy ezt, vagy csak információjuk volt erről, esetleg egy további másolat volt a kezükben, mivel a Ximénez-kéziratnak ezután nyoma veszett. Carl Scherzer az úgynevezett Gavarete-másolat alapján jelentette meg a szöveget, amely Ramón de Ordoñez y Aguiar műve alapján készült. A legtöbb európai érdeklődő Brasseur változatát ismerte, és ebből készültek a fordítások is.

Leszögezem, a Popol Vuh létező mű – nem hamisítvány. Csak azt nem tudjuk, hogy az általunk ismert változatok egyetlen művet képviselnek, vagy különböző szöveghagyományt tükröznek: a 16. század közepe és a 18. század vége, vagy akár a 19. század közepe között?

És mikor, mi célból fogalmazódott meg ez a töredékes szövegekre bontható, négy teremtést felsoroló áttekintés? Valamilyen módon egy korai maja kozmogóniának felel-e meg, vagy csak ennek egy helyi kicse változata? Ha igen, az uralkodó körüli dinasztikus szöveg-e, vagy szakrális (papi) szöveg? Az nem valószínű, hogy a nép ajkán élt volna. Mi volt eredeti funkciója: rítusszöveg vagy

mitikus történelem? Nyilvánvalóan csak a spanyol korszakban gondolhatott bárki a szöveg leírására, mivel korábban ilyen kulturális memória nem létezett a maja törzseknél. E szempontból a legfontosabb kérdés az: már az új, spanyol világban egy „antikváriusi” érdeklődés hozta-e létre? Egy-két további érdekesség is van a szövegben: nemcsak a bibliai vízözön, hanem a zsidók száraz lábbal átkelése a Vörös-tengeren motívumára hasonlító részek vannak a *Popol Vuh*ban. Ha e „óvilági” motívumokat utólagos és tudós hozzáadásnak magyarázzuk is: a fő kérdés nyitva marad: mikor és milyen műfajt képvisel a *Popol Vuh*. A mi európai szemüvegünk nem elég jó ennek tisztázásához.

Hasonló képet kapunk, ha az „indián” dráma egyetlen példáját, a kecsua nyelvű (*Apu*) *Ollantay* szövegét vesszük elő. Ismételtsnek hathat, hogy a mű szerzője ismeretlen, eredete vitatott. Egyesek szerint a spanyol hódítást megelőző korszakban keletkezett. Többen egy inka történet átfogalmazásának tartják. Mások Antonio Valdés plébános alkotásának állították, aki a 18. században írt le valamilyen történetet kecsua nyelven. Ennek is több kézírata ismert, amelyek természetesen eltérnek egymástól, és körülbelül 2000 sorosak. Maga a történet egyébként érzelmes szerelmi dráma: a főhős (Ollantay) győztes hadvezér, beleszeret az inka lányába, de amikor ez kiderül, el kell menekülnie. Hadsereg élén tér vissza, kiszabadítja anyját egy pincebörtönből, és a következő uralkodó mindenkinek megbocsájt. A 15 jelenet során hol prózában, hol versben folynak a párbeszéddek. Az egész mű teljesen egyedülálló, a kecsua irodalomban: semmilyen hasonló alkotást nem ismerünk. Leginkább az *Aida* és a *Szöktetés a szerájból* meseszövéseire hasonlít, ám ezek sokkal későbbiek. Leginkább arra gondolhatunk, hogy valamilyen világirodalmi kompozíció utánzata – megint csak az európai szemlélő számára megformálva. A nemes lelkű inka, a dölyfös előző inka, az ártatlan leány, a napszűzek körében nevelődő bakfis aligha tükrözik a kecsua néplelket. A dramatizálás pedig pontosan megfelel a klasszikus európai dramaturgiának. Ez sem tudatos hamisítvány, hanem többszörös európai szűrésezen átment szöveg.

Ez a szemlélet különben nemcsak Latin-Amerikában jár ilyen eredménnyel. A „legelső regény Amerikáról” büszke címet az angol író (valószínűleg 1640-1689), Aphra Behn *Oroonoko; or, The Royal Slave* című műve (1689) viseli.^[20] A rendkívül termékeny szerző élete maga is kész kalandregény, többek között Virginián keresztül eljut Surinameba. Van tehát helyismerete a virágzó rabszolga-kereskedelemről. A regényben a hőst az aranyparti Coromantine-ből szállítják Surinameba (azaz nem Észak-Amerikába). Előbb holland, majd angol rabszolgaszállítók kezébe jut. A különben elég zűrzavaros és elmélkedő (amúgy

kisregény terjedelmű) művet sietősen és a nagyközönségre számítva írták: a végén egy kegyetlen kivégzés kerül részletes leírásra. Nem is igazi regény, reflexiók sorozata. Ehhez képest hihetetlen hatása volt. Főleg az angol irodalomból ez az Afrika-Karibika téma több tucatnyi alkotót meghihletett, drámákat írtak belőle. És ugyancsak európaivá váltak az ilyen feldolgozások is – mégpedig mind szépirodalmi, mind társadalomelméleti szempontból. Egykori aktualitását jelzi, hogy e korban megnő a rabszolgaságot az emberiség nevében elutasító írások száma, ugyanakkor a rabszolgák ára növekszik. Angliában pedig 1689-ban megjelenik a *Ten Percent Act*, amely hivatalosan megszünteti a „Royal African Company” rabszolgakereskedési monopóliumát. Angliában ettől kezdve bármi foglalkozhat rabszolga-kereskedelemmel!

*

Az afrikaiak rabszolgaként Amerikába hurcolásával már el is értünk egy következő nagy témakörhöz. Amelyről ismét „máskor” kell majd beszélni. Annál is inkább, mivel az afrokubai, általában afroamerikai kultúrákkal inkább az ünnepeket foglalkozzon, olyan sikerrel, mint eddig: Dornbach Mária.